

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

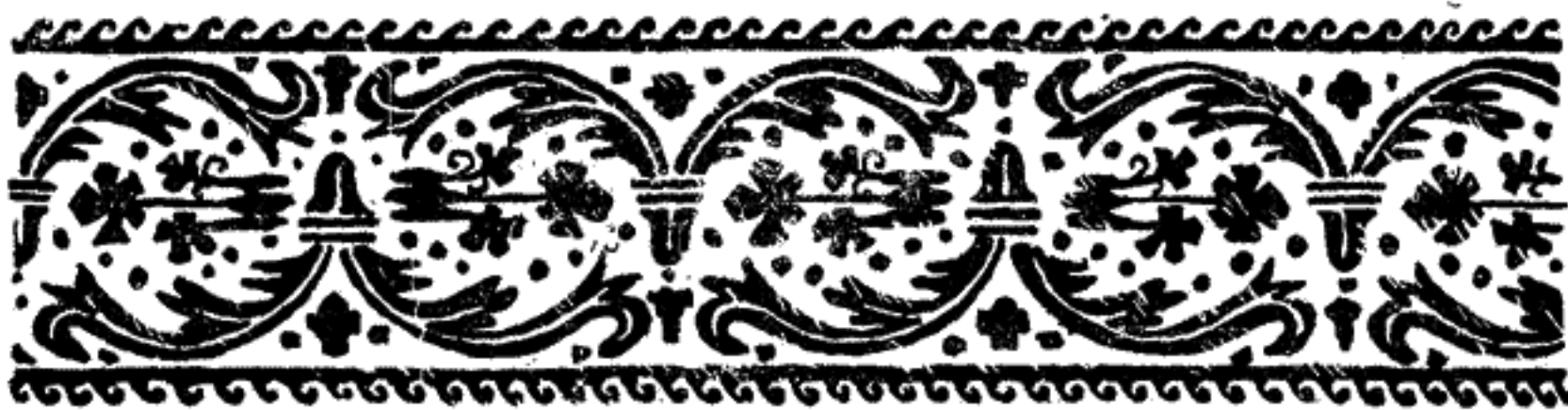
ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1939

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑ II

Ε.Υ.Α. της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΠΡΟΥΣΤ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ (*)

*We are such stuff
as dreams are made of . . .*
SHAKESPEARE

Αυτή είναι η αληθινότητά μας! Έρχομαστε από ένα όνειρο και πάμε σ' ένα όνειρο. . . «σαν μια άστραπη συνειδήσεως κρεμασμένη ανάμεσα σε δυο αιωνιότητες νύχτας. Σαν ένα νησί μέσ' στον άπέραντο ώκεανό του ύπνου. . .» Έτσι κλείνει το βιβλίο της ζωής και της τέχνης του ό Σαίξπηρ: Ρίχνοντας τό βλέμμα πίσω του και μπρός του, δέ βλέπει παρά όνειρο: «Είμαστε από την ίδια ουσία με τό όνει-

ρα», φωνάζει ό Πρόσπερος στό τέλος της «Τρικυμίας», βυθίζοντας τό άστραφτερό του μάτι μεσ' στον καθρέφτη του έαυτού του, όταν συμπλέκονται μέσα του σε άξειδιάλυτο και θεϊον όργανικό νόμο ό Κάλιμπαν και ό Άριελ, τό ένστικτο και τό πνεύμα, ή φύση και ό Θεός. «Και τώρα, λέει, πού τέλειωσε τό πανηγύρι, πρέπει νά σάς πώ, πώς οί θεατρίνοι πού παίζανε μπρός στά γουρλωμένα μάτια σας, ήτανε πνεύματα.» Και ή ζωή; «Ω, αυτό τό πανηγύρι, αυτός ό έξαλλος θρίαμβος, αυτό «τό γραμμικό σχέδιο πού σβύνεται όταν του περάσουμε από πάνω ένα σφουγγάρι. . .»

(*) Ένόμισα σκόπιμο νά προτάξω τότο τό σημείωμα με τή βεβαιότητα πώς δέν έξαντλώ μ' αυτό, μά ούτε και έρμηνεύω ψυχολογικά ή μεταφυσικά, τήν περίπτωση πού έχω μπροστά μου, — αυτό θά ήτανε άλλωστε τόλμηρό νά είπωθ ή, — μά πώς συμβάλλω λίγο-πολύ σε μία τέτοια έρμηνεία ή γνώση.

Είμαστε από την ίδια ουσία με τα όνειρα.

. Η ίδια μυστική φωνή από τον Πλάτωνα ως τό Σαίξπηρ, από τό Σαίξπηρ ως τον

θά μου έφτανε με άλλα λόγια αν κατάφερα νά πλησιάσω κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο αυτή τήν περίπτωση, έξω από μεθοδολογικούς πειραματισμούς, έχοντας μονάχα για σκοπό εκείνη τή σταθερή δρατικότητα πού θά μ' έκανε νά ζυγώσω όσο γίνεται τον κεντρικό λόγο της ζωής και της τέχνης, νά έμποτιστώ απ' αυτόν, νά έμποτίσω τό περίγυρό μου, νά πάρω και νά δώσω, μά πιο πολύ, νά διευκολύνω ειδικά τον κάπως άμύητο, για νά προχωρήσει στις σελίδες του βιβλίου του Ντρεϋρούς, για νά μ' άπορροή νά συλλάβη στις πιο σταθερές — όσο γίνεται — γραμμές της μιά μορφή πού στάθηκε ξεχωριστή στα γαλλικά γράμματα. Δέν ξέρω αν έμεινα μέσ' στα όρσημα πού έβαλα, ή αν ξεμάκρυνα απ' αυτά. Φοβάμαι τό δεύτερο, μά λογαριάζοντας με τί λογιής πρόβλημα έχω νά κάνω, έλπίζω νά μου συχωρευθούν τά κάποια μου παραστρήματα σε χώρους πού δέν τους είχα προβλέψει.

βρίσκεται τό κλειδί του προυστικού αινίγματος, καθώς θά τό ίδούμε παρακάτω.

Όποιος θέλει νά πάρη μιά σωστή και ακριβολογημένη ιδέα για τον Προύστ, άς διαβάσει τό καλοβαλμένο και ούσιαστικό προλογικό σημείωμα του κ. Νάσου Δετζώρτζη στη «Νέα Έστία» (τεύχος 247 της 1ης Άπριλίου 1937) καθώς και τις προηγούμενες βιογραφικές σημειώσεις πού δημοσιεύτηκαν στό τεύχος 150 του 1933. Για περισσότερα όμως πληροφορικά και έρμηνευτικά στοιχεία παραπέμπω στό σχετικό κεφάλαιο για τον Προύστ της «Ιστορίας της Γαλλικής Λογοτεχνίας» του Albert Thibaudet, πού έπιγράφεται «Roman et Durée» Marcel Proust», (σ. 534), στό δυνατό βιβλίο του Henri Massis «Le Drame de Marcel Proust» (Préface de Bernard Grasset, Grasset éditeur), καθώς και στό έπίσης αξιόλογο του Léon Pierre Quint «Η ζωή και τό έργο του Μαρσέλ Προύστ» (Simon Kra éditeur, 6 Rue Blanche, Paris).

Η έργασία πού μεταφράζω στις κατοπινές σελίδες, γραμμένη από τον κοντινότερο φίλο και συμμαθητή του Προύστ, δέ θέτει βέβαια κανένα νέο πρόβλημα, δέν προχωρεί σε καμιά λύση της προυστικής προσωπικότητας, δέ δίνει τίποτα πού νά ήτανε άλλοτελα άγνωστο, δέ φωτίζει με κανένα καινούργιο φώς τις άνεξιχνιάστες πτυχές της ζωής και του έργου, — τέτοια έξάλλου δέν είναι ή πρόθεση του συγγραφέα, — όμως φέρνει κάτι πού πρέπει νά τό λογαριάσουμε, φέρνει τά πρώτα γράμματα του «άδερφου του Σβάν», καθώς όνομάζει τον Προύστ, και άυθεντικές πληροφορίες για τή φοιτητική και για τήν κοσμική ζωή του. Ξέρουμε ποιά σημασία μπορούν νά έχουν αυτές οί πληροφορίες για τήν κατανόηση του προυστικού έργου. Γιατί δέν πρέπει νά ξεχνάμε πώς ό συγγραφέας των «Germantes» μπήκε στη λογοτεχνία από τήν πόρτα της «κοσμικής» ζωής. Έκεί

Χρωστώ ακόμα νά υπογραμμίσω τή μεταφραστική προσπάθεια του κ. Δετζώρτζη στα άποσπάσματα πού δημοσιεύτηκαν στη «Νέα Έστία» από τό «Temps Retrouvé», προσπάθεια, πού έχοντας ύπ' όψη τις άνυπέβλητες δυσκολίες πού παρουσιάζουν τά προυστικά κείμενα, πρέπει νά τή θεωρήσουμε αληθινόν άθλο. Αν είχα τον κατάλληλο χώρο, δέ θά δίσταζα νά κάμω μιά μικρή παραβολή του έλληνικού κειμένου με τό γαλλικό, για νά δείξω πώς κοντά πλησίασε ό κ. Δετζώρτζης ένα από τά πλέον ιδιότυπα μορφικά πρότυπα όχι μονάχα της γαλλικής, αλλά και της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Καλντερόν, ἀπὸ τὸν Καλντερόν ὡς τὸ Νοβάλις, ἀπὸ τὸ Νοβάλις ὡς τὸν Προύστ. Αὐτὸς δὲν ἀνέβηκε στὰ ὀμίχλωδη οὐρανοκρέμαστα παλάτια τοῦ Πρόσπερου, οὔτε καὶ στοὺς ἀγγέλους ἀπὸ κρύσταλλο καὶ φωτιά τοῦ Ρεμπώ, μὰ δὲν ἔτρεξε κι' αὐτὸς πίσω ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του τὶς διαβατάρικες σὰν τὶς πεταλοῦδες, σὰν τὶς στιγμές, σὰν τὴ μιά τὴν αἰώνια στιγμή, πού τὴν κρατᾷ καὶ δὲν τὴν κρατᾷ, πού πασπατεύει μὲ τὰ δάχτυλα τὸ χνουδι τῆς φωνάζοντας: «Βρῆκα τὴν ἀθανασία μου!»... Ἡ φαντασία του, ἑφτασφράγιστη μέσα σὲ σκεύη ὀνείρων, — «vases de rêves et de pensées», — ἀνεβασμένα σὲ παράδοξες ἀτμόσφαιρες ἀπὸ ἤχους, χρώματα καὶ ἀρώματα. Ἡ ἀθανασία ἐκφρασμένη μὲ μιά κάθετο πού διχοτομεῖ «τὸν καιρὸ πού χάνεται» καὶ «τὸν καιρὸ πού ξοβρίσκεται», πού «χωρίζει καὶ ἐνώνει». «Ἡ φλόγα πού

χωρίζει τὰ ἐνωμένα καὶ ἐνώνει τὰ χωρισμένα» (1).

Αὐτὴ τὴ φλόγα θὰ τὴ δοῦμε νὰ σιγοκαίη ἐδῶ μυστικά μέσ' στὰ ἐσώτατα καὶ ἀνεξιχνίαστα βάθη τῆς ψυχῆς πού φλέγεται, μα πού δὲν καίεται.

Δὲν ἔχω τὴν πρόθεση νὰ ριχτῶ στὴν ἀναζήτηση μιᾶς ἄλφα ἢ βῆτα ἐρμηνείας σχετικὰ μὲ τὸ προυστικό αἶνιγμα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τούτη ὑπάρχει πάντα εἰδικὴ βιβλιογραφία γιὰ ὅποιον θέλει ν' ἀσχοληθῆ θεωρητικὰ μὲ τὸ συγγραφεὴ τῆς «Ἀναζήτησης τοῦ Χαμένου Καιροῦ».

Τὸ τέτοιο ἐξέτασμα ἀπαιτεῖ μιά κάποια στάση, μιά πλατύτερη, θὰ ἔλεγα, ἐνατένιση. Ἡ προυστικὴ ψυχὴ εἶναι ἓνα πο-

(1) Die Flamme verbindet das Getrennte und trennt das Verbundene (fr. Novalis «Aus den Fragmenten»).

Ἡ ἑλληνικὴ χαρακτηριστικὴ

Γ. ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΔΗ

ΣΤΟ ΒΥΘΟ

(Ξυλογραφία σὲ ὄρθιο ξύλο).

ΕΛΕΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ

(Ξυλογραφία σέ ὄρθιο ξύλο).

ΑΛΩΝΙ

λυεδρικό, ένα άπειροεδρικό κρύσταλλο, που ή άκτινοβολία του έρχεται πιο πολύ από τό «είδικό» παρά από τό «γενικό». — παίρνω τούς ὅρους στη φιλοσοφική και ὄχι στην ψυχολογική τους έννοια, — και θά άδικούσαμε αυτή την ψυχή αν τή σπουδάσαμε άποκλειστικά κάτω από μια ψυχολογική άρχή. Με τούτο δέ θέλουμε νά πούμε πώς δέν παίρνουμε καμιά στάση ή πώς παίρνουμε στάση «κριτική», — συχνά μπερδεύουμε την κριτική στάση με τά λογής·λογής μεθοδολογικά και γνωστικά concepts που φανερώνονται στο βάθος άκριτικά, — μά πώς αν δενόμαστε με έρμηνείες, θά βγαίναμε από τά ὄρια που βάλαμε έξ άρχής, κι' από τό σκοπό μας νά παρουσιάσουμε μια μικρή έργασία, ὅπως εκείνη του Ντρεϋφούς, που μπορεί νά σταθῆ σαν άφορμή για ένα πλατύτερο ανάβλεμμα, που δέν έξαντλεί την περίπτωση του «παιδιοῦ», μά λέει τόσα, ὅσα για νά σχηματίσουμε μιάν αντίληψη τί ήταν πάνω·κάτω ὁ Προυστ στα δεκαεφτά του χρόνια, καθώς και στα σαράντα του, αν δηλαδή έμεινε ὅπως και τόσοι άλλοι ποιητές «τό παιδί τῶν σαράντα χρονῶν». Από μέρος μου, αυτή τή σχέση του «enfant·Proust de dix·sept ans» με του «enfant·Proust de quarante ans» τή βλέπω·κιόλα νά βγαίνη μέσ' από τις διαστάσεις που έβα-

λα για τό τωρινό σχέδιο, μά δέ μπορεί και δέν πρέπει νά δικαιώνεται με τόν άπειροστικό προυστικό τρόπο που έξαντλείται στις παρενθέσεις, στα επίθετα, στις τροπές, στα άποσιωπητικά... Μ' άλλα λόγια, δέ θέλω νά πελαγοδρομήσω για κάτι που είπώθηκε σχεδόν έξ άρχής στην προσφώνησή μου για τό σαιξπηρικό δνείρο,

«Η σχέση ζωής και έργου είναι σχέση δνείρου, είναι σχέση «παιδιοῦ», είναι σχέση ρομαντική. «Τό σαραντάχρονο παιδί» ψάχνει για τό παιδί, για τόν έαυτό του τό γνήσιο, για τό «χαμένο του χρόνο».

Ξέρουμε ένα άλλο παιδί της Γαλλίας πιο τρομερό, πιο «τερατώδικο», και για τούτο ίσως πιο γνήσιο, που αναζητούσε τή χαμένη του παιδικότητα: «Ο μικρός άετός της Άρδεννας. Μά αῦτουνοῦ τό νόημα έχει την έκτυφλωτική λάμψη της άστραπῆς. Κλείνουμε τά μάτια από τρόμο και δέος. «Η άλήθεια του Ρεμπώ είναι, για νά μιλήσω τή γλώσσα τῶν ψαλμῶν, «έως τῶν νεφελῶν». «Η άλήθεια του Προυστ βρίσκεται στο χτύπο ενός κουταλιού! Αῦτός ὁ χτύπος, που τόν άκούει στα σαράντα του χρόνια, είναι ὁ ίδιος στο καθαρό ποιητικό του νόημα μ' αῦτόν που άκουσε στα δεκαπέντε του χρόνια:

«Έχουμε λοιπόν «temps perdu = temps retrouvé» και τό αντίστροφο, καθώς «en-

ance perdue=enfance retrouvée» και τὸ ἀντίστροφο. Παίρνω τὴ σχέση τοῦ προυστικοῦ ἀπόλυτου χρόνου καὶ τῆς ρεμπωτικῆς παιδικότητος σάν τυπικὴ καὶ σὰ μεθοδολογικὴ σχέση. Ἡ ποίηση γιὰ τὸν πρῶτο εἶναι ὁ χαμένος χρόνος πού τὸν ξαναβρίσκουμε, γιὰ τὸ δεύτερο ἡ παιδικότητα πού τὴν ξαναβρίσκουμε. Ἔχουμε ἐδῶ ἕνα σχῆμα πού πρέπει νὰ τὸ ὑπερπηδήσουμε καὶ ὄχι νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε τυπικά. Ἡ ποίηση δὲν κλείνεται μέσα σὲ σχήματα οὔτε καὶ στὴν περίπτωση τῆν πιὸ τυπικὰ ψυχολογικῆ. Τὸν ποιητὴ δὲ μπορούμε νὰ τὸν δοῦμε σάν ἕνα ψυχολογικὸ φαινόμενο, — αὐτὸ εἶναι δουλειὰ τῆς ἐπιστήμης, — μὰ σάν ποιητὴ.

Ξαναγυρνώντας στὸ Ρεμπώ, πού εἶναι τὸ ἀμετρο-μέτρο τοῦ γαλλικοῦ ἱρρασιοναλισμοῦ, βλέπουμε πῶς, στὴν οὐσία, στὰ ἐσωτερικὰ μέτρα καὶ ὄχι στὴν τεχνικὴ στρουκτούρα, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἡ παιδικότητα τοῦ παιδιοῦ τῆς Ἀρδεννας καὶ τοῦ παιδιοῦ τοῦ Παρισιοῦ.

Δὲν μπορούμε νὰ βάλουμε κάτω ἀπὸ τὰ ἴδια μέτρα ἕνα enfant, marcheur forcé des Ardennes, καθὼς ὀνομάζει τὸ Ρεμπώ ἡ Μαργαρίτα Μαλέρα, καὶ ἕνα enfant gentil de Paris. Ἄν ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα, ἀπὸ μιὰν ἀποψη πάντα αἰσθητικῆ, ἀνάμεσα στὸν ἑξαλλο ξωμάχο τῆς Σαρλβίλ καὶ στὸν νοσταλγικὸ κυνηγὸ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Κομπραί, πρέπει νὰ τὰ ἀναζητήσουμε σὲ μιὰ τάση καταστροφισμοῦ, ἀρνήσεως μὰ καὶ θέσης, πού σημαδεύει ἡ τέχνη τους δίχως, τὸ ξαναλέω, νὰ ἔχη τὸ ἴδιο νόημα αὐτὴ ἡ ἀρνήση καὶ ἡ θέση, γιατί ὅσο κι' ἂν οἱ δυὸ τους χτυποῦν τὴ γαλλικὴ παράδοση καὶ βάζουνε στὴ θέση της τὸ «νέο», βρίσκω τολμηρὸ νὰ πλησιάζω τὸν κατατεμαχισμένον ἔφηβο, πού σκάβει τὸ μυστήριον τῆς ψυχῆς του μὲ μιὰ τρίχα ἀπὸ τὰ μαλλιά του, στὸν ἄλλον πού κρατάει στὰ χέρια του κεραυνὸ καὶ λευκὰ κρίνα καὶ μιλάει τὴ γλῶσσα τῶν προφητῶν, αὐτὸν πού θέλει νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀλήθεια «ἐν ἐνὶ σώματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ», πού τελειώνει ὅταν ὁ ἄλλος ἀρχίζει. Ὁ Ρεμπώ εἶχε πῆ τὰ τρομερά του ρήματα, εἶχε φωνάζει κι' αὐτὸς σάν τὸν ψαλμωδὸ: «τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς, καὶ πετασθήσομαι καὶ καταπαύσω;». Ἐτοιμαζόταν νὰ μπῆ στὶς οὐρανοφεγγεῖς πολιτεῖες, τὸν καιρὸ πού ὁ ἄλλος ἐπιχειροῦσε μὲ τὸ νυστέρι του τίς πρῶτες ἀσταθεῖς νύξεις στὴν ψυχὴ ἑνὸς συμβατικοῦ κόσμου, νύξεις ἀπ' ὅπου θὰ τρέξῃ ἀργότερα, ὅταν θὰ εἶναι βαθύτερες οἱ νυστεριές, ὅλος ἐκεῖνος ὁ ψυχολογικὸς καὶ ποιητικὸς θησαυρὸς τῶν ἀγωνιωδῶν ἀναζητήσεων τοῦ χαμένου καιροῦ. Καὶ οἱ δυὸ ὑψώνουν ἕνα θεό, μὰ ὄχι τὸν ἴδιο θεό· γιατί ὁ πρῶτος εἶναι ἕνας θεὸς χριστιανικὸς, ἕνας θεὸς ἀνθρώπος⁽¹⁾, ἐνῶ ὁ

ἄλλος εἶναι ἕνας θεὸς τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς. Ὁ Προυστ εἶναι ὁ διασκορπισμένος, πού ζητάει τὸν ἑαυτὸ του στὸ ἀπόλυτο νόημα μιᾶς στιγμῆς, καὶ πού συχνὰ ἀκοῦμε τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀνομολογητῆς πτώσεως του. Ἡ χαρὰ του εἶναι χαρὰ «ἀπόλυτη», δὲν εἶναι χαρὰ.

Καὶ τώρα, ἂν πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ κλειδί τῆς τέχνης τοῦ Ρεμπώ στὴν ἄδολη ἐκείνη παιδικότητα, τὴν «πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», τὸ κλειδί τοῦ Προυστ — δὲν ἐννοῶ μονάχα τὸ κλειδί τῆς κυρίας Σβάν — καὶ ἄς μὴ φανῆ παράξενο — θὰ χρειαστῆ νὰ τὸ ἀναζητήσουμε στὸ «σνομπισμὸ»⁽¹⁾ — σ' ἕναν, θὰ ἔλεγα, δημιουργικὸ σνομπισμὸ. Ὅταν διαβάξῃ τὸν Ἰούλιο Λεμαίτρ, τὸν κριτικὸ πού ἔγραψε τίς πιὸ χαριτωμένες καὶ τίς πιὸ αὐθεντικὲς σελίδες γιὰ τὸ φιλολογικὸ σνομπισμὸ, λέει μέσα του: «Θὰ φτάσω, θὰ κάνω κι' ἐγὼ τὸ ἴδιο. Θὰ ξεπεράσω!», καὶ κάθετα καὶ γράφει, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ντρεϋφούς, τὴν κριτικὴ ἐκείνη γιὰ τὴ μίμησιν τοῦ Πάουλου⁽²⁾.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ φυσικὰ τὸ γεγονός πῶς ὁ μεγαλύτερος μυθιστοριογράφος τῆς Γαλλίας — ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους, θὰ ἔλεγα, παίρνω τὴ γνώμη τῆς πλειοψηφίας, ἂν καὶ δὲ συμφωνῶ μ' αὐτὴ — ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ σνομπισμὸ, μὰ εἶναι πιὸ χαρακτηριστικὸ καὶ πιὸ ἐκπληκτικὸ, καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ πῶς αὐτὸ τὸ σνομπισμὸ τὸν ξεπερνᾷ δημιουργικὰ, καθὼς ξεπερνᾷ καὶ τὸν κριτικὸ ἔμπρεισιονισμὸ τοῦ Λεμαίτρ καὶ τὸν φτηνὸ ψυχολογισμὸ τοῦ Μπουρζέ.

Ὁ κόσμος του φυσικὰ δὲν εἶναι μήτε ὁ κόσμος τοῦ Ντοστογιέφσκη, μήτε ὁ κόσμος τοῦ Μπαλζάκ⁽³⁾, δὲν εἶναι καν ἕνας Cosmos, εἶναι ὅμως μιὰ ἀπειρότητα πού τὸ ἐσωψυχικὸ της ἰσοδύναμο μεταπηδάει ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ πράξιν στὴ μεταφυσικὴ κορύφωσιν τοῦ καθαροῦ χρόνου.

στὸ εἰσηγητὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ («un metveilleux introducteur du Christianisme»). Ὁ Κλωντέλ τὸν λέει ἀποκαλυπτικὸ, ὑπερφυσικὸ. Ὁ Σωβὸ τὸν θέλει «δολόκληρο» στὸ ἔργο του. Ὁ Jean-Jacques Brousson γράφει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τῆς Μαργαρίτας-Βέρβας Μαλέρα: «Un enfant doué d'un «œil génialement enfantin, c'est-à-dire cruel et candide» («Rimbaud», Πρόλογος, σελ. XII).

(1) Ὁ σνόμπ. ἔχει γιὰ ἐμβλημα του: «γιὰ νὰ νιώσω πρέπει νὰ φτάσω», κι' ἀπὸ μέσα του: «νά ξεπεράσω» (Jules de Gaultier, «Le Snobisme», σ. 89).

(2) «Avouons-le: ce que Marcel Proust se propose d'offrir ainsi aux lecteurs de la «Revue Lilas», ce n'est est au fond qu'un pastiche de Jules Lemaitre («Marcel Proust 17 ans», σ. 61).

(3) Τὸ ψυχολογικὸ λεγόμενον μυθιστόρημα στὴ Γαλλία ἀρχίζει μὲ τὸ Μπαλζάκ καὶ μὲ τὸ Σταντάλ. Μὰ αὐτοὶ ὑπῆρξαν μονάχα πρόδρομοι. Μὲ τὸν Προυστ παίρνει τὸ ψυχογραφικὸ τοῦτο εἶδος τὴν ὀριστικὴν του μορφήν. Αὐτὸς τὸ ἀνανεώνει εἰς βάθος καὶ σὲ πλάτος, αὐτὸς μεταθέτει σημαντικὰ καὶ ἐπεκτείνει ἀνυπολόγιστα τὰ τεχνικὰ του πλαίσια. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς τὸ καθαυτὸ roman psychologique γεννιέται μὲ τὸν Προυστ καὶ πεθαίνει μὲ τὸν Προυστ, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πού ἡ γαλλικὴ comédie classique γεννιέται καὶ πεθαίνει μὲ τὸ Μολιέρο. Ὁ Προυστ εἶναι ὁ κλασικὸς τῆς γαλλικῆς ψυχογραφίας.

1) Ὁ Jacques Rivière ὀνομάζει τὸ Ρεμπώ θαυμα-

Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ εἰσχωρήσουμε στοὺς μυστικούς καὶ ἀνεξιχνίαστους μαίανδρους τῆς προυστικῆς τέχνης, θὰ χρειαστῆ ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ ὄνειρο καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση. Μὲ ἄλλα λόγια, ἀπὸ τὴ νοβαλικὴ ἐκείνη ἔννοια τοῦ κόσμου ποὺ γίνεται ὄνειρο καὶ τοῦ ὄνειρου ποὺ γίνεται κόσμος⁽¹⁾. Τέτοιο σὰν τῆ μιά καὶ μοναδική ὕλη (οὐσία) ποὺ ἀπ' αὐτὴν εἶναι πλασμένη ἡ ψυχὴ καὶ ἡ συνείδηση τοῦ κόσμου. Κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ «*réminiscence*», τέτοια περίπου καθὼς τῆ βρίσκουμε στὴν πλατωνικὴ θεωρία τῆς ἀνάμνησης. Δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ νομιστῆ πὼς ἡ ἀνάμνηση τοῦ Προυστ εἶναι μιὰ στατικὴ θεωρητικὴ ἀρχή, — τέτοια εἶναι ἂν τῆ θέσουμε *a posteriori*, — μὰ ἕνα ζωντανὸ ἀπὸ ρομαντικὴ ἔννοια *ekstasis*.

«Κάθε τί ποὺ βρίσκουμε, λέει ὁ Πλάτων στὸ «Μένωνα», τὸ βρίσκουμε στὸ βάθος τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅταν θέσουμε στὸν ἑαυτό μας τὸ ἐρώτημα.»

Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ τούτῃ ἀρχή, ποὺ βρίσκει τὴν ἔκφρασή της στὴ μιὰ καὶ ἀπόλυτη στιγμή, βλέπουμε πὼς «ὁ χρόνος ποὺ ξαναβρίσκεται» δὲν εἶναι παρὰ «ὁ χρόνος ποὺ χάθηκε», ὁ ἕνας χρόνος (ιδέα) ποὺ τὸν ξαναβρίσκει ὁ Προυστ μὲ τὸ ἐρώτημα, ὄχι μὲ τὸ μεταφυσικό, — ἐκεῖ φτάνει ὅταν ξεπεραστῆ ἡ αἰσθητικὴ, ὅταν ὑψωθῆ στὴν καθαρὴ ἀφαίρεση, — μὰ ὁ Προυστ μένει μέσ' στὴν αἰσθητικὴ πράξη τὴν παρωχημένη (λυρικὴ). Εἶναι ἕνας ποιητῆς ποὺ ἀνασκάπτει τὸ ψυχικὸ βάθος εὐρύνοντας καὶ ἀναλύοντάς το ὡς τὸ μεταψυχικὸ ἀπόλυτο.

Τὸ τριαδικὸ σχῆμα *temps perdu* - *temps retrouvé* - *temps pur* πηγάζει ἀπὸ μιὰ καθαρὰ λυρικὴ πράξη καὶ στηρίζεται στὴν ἀνάμνηση, καθὼς θὰ ἴδουμε παρακάτω. Τὸ τελευταῖο δεδομένο, δηλαδὴ τὸ «*pur*», ποὺ δὲ θέλω νὰ τὸ ὀνομάσω *transcendantal* ὅσο κι' ἂν ἔχη χαρακτῆρα καθαρολογικὸ, βγαίνει σὰν πηλίκο ἀπὸ τὴ διαίρεση τῶν δύο ἄλλων σύμφωνα ἄς ποῦμε μὲ ἕναν δικό μου τύπο $ABA = A \text{ pur} = \text{TEMPS}$.

Τὸ ἐρώτημα στὸν Προυστ ἔρχεται πάντα ἀπὸ αἰσθητικὴ πηγὴ. Εἶναι μιὰ αἰσθησιονιστικὴ (sensation) ποὺ τίς περισσότερες φορές ἔχει τὴν ἔδρα της στὴ γεύση (*goût*, κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ). Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ λυώσιμο τοῦ μπισκότου, αὐτῆς τῆς λιπαρῆς *madeleine*, ποὺ ἡ γεύση της τοῦ ξαναδίνει τὸ «*χαμένο καιρὸ*», δηλαδὴ τὸν καιρὸ στὸν ἀπόλυτο (θεῖο) μεταφυσικὸ του λόγο. Βέβαια, ἕνας Ντοστογιέφσκι δὲ *θαῦρισκε* ποτέ τὸ θεὸ του μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μὰ ὅσοι θέλουν νὰ βλέπουν σχέσεις, καὶ μάλιστα στενὲς ἀνάμεσα στίς δυὸ «*ψυχολογίες*»

— σύμφωνα μὲ μιὰ ἀντίληψη ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σφηνωμένη στὰ κεφάλια τῶν ἀμύητων, πὼς ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου τῶν Καραμάζωφ καὶ τῶν Σταβρόγκιν «*ἔκανε ψυχολογία*» — δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦν πὼς τέτοιες εἶναι αὐτὲς οἱ σχέσεις, ὅποιες καὶ ἀνάμεσα στὸν Ἰβάν καὶ στὸ Σβάν (ἡ ρίμα ὅπως βλέπετε εἶναι πλήρης!). Τὸ αἰσθητικὸ μοτίφ στὸν Προυστ — παίρνω τὴ λέξη στὴν ἐτυμολογία της — εἶναι ἐμπρεσιονιστικὸ. Ὁ ποιητῆς δὲ μπορεῖ νὰ κἀνη βῆμα χωρὶς ἐκείνη «*τὴ ρόδινη ἀντιφεγγιά τοῦ σούρουπου στὸν ἀνθισμένο τοῖχο, τὴν αἴσθησι τῆς πείνας (ὄχι τῆς πείνας μιᾶς Κατερίνας Ἰβάνοβνας), τὸν πόθο γιὰ τὴ γυναῖκα, τὴ χαρὰ γιὰ τὸ λουσό...*», μὲ τὴ διαφορὰ πὼς αὐτὸς ὁ ἐμπρεσιονισμὸς δὲ σταματᾷ στὴ διακόσμηση, μὰ προχωρεῖ καὶ κρυφώνεται σὲ ἐξωχρονικὲς, σὲ καθαρὸχρονικὲς *συλλήψεις*.

Ἡ ἀχτίδα περνᾷ ἀπὸ τὸ μάτι στὴν ψυχὴ, ὅπου ἀποσυντίθεται σὲ ἀπειροελάχιστες συναισθηματικὲς ἀπλότητες, σὲ *μονάδες* ποὺ θὰ μεταστοιχωθοῦν σὲ «*ἀτμόσφαιρες*» σκέψης καὶ ὄνειρου κλειστὲς σὲ δοχεῖα κρεμασμένα ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν χρόνων.

Ἐδῶ, ἂν θελήσουμε φυσικὰ νὰ προεκταθοῦμε, θὰ φτάσουμε στὴν ἀπολυτότητα τῆς ἀνάμνησης, ποὺ εἶναι μιὰ ἀρχὴ γνώσης μεταφυσικῆς. Μὰ στὴν περίπτωση ποὺ ἔχουμε μπροστὰ μας, περίπτωση, τὸ ξαναλέω ποιητῆ, ἡ γνώση καὶ ἡ ζωὴ πρέπει νὰ παρθοῦν ρομαντικὰ: *Zō*, γιὰ τὸν Προυστ, θὰ πῆ αἰσθάνομαι, ὄνειρεύομαι, ἀγαπᾶ. Στὸ Πλατωνικὸ Συμπόσιο βρίσκουμε τὸ ρομαντικὸ ὄρισμό τῆς ἀγάπης (χρησιμοποιῶ τὸν ὄρο στὴ μεταφυσικὴ του καὶ ὄχι στὴ στενὰ αἰσθητικὴ του ἔννοια): «*Ἀγαποῦμε, λέει ὁ Πλάτων, ὅ,τι δὲν ἔχουμε, ὅ,τι δὲν εἶμαστε*».

Ὁ κολασμὸς τοῦ ποιητῆ! Ὁ κολασμὸς γενικὰ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶδε ἀλλιῶτικο τὸν ἑαυτό του, ποὺ τὸν ἀγάπησε γιὰ τὸν εἶδε ἀλλιῶτικο⁽¹⁾.

Γιὰ τὸν Προυστ, ὅ,τι εἶναι ὠραῖο, ὅ,τι εἶναι ἀγαπητὸ, ὅ,τι ἔχει νόημα, ὅ,τι δὲν εἶναι παρόν, σύμφωνα μ' ἕνα νόμο ἀνελέητο καὶ ἀναπόδραστο ποὺ θέλει, κατὰ τὸν Προυστ, «*qu'on ne puisse imaginer que ce qui est absent*».

Στὸν Πλάτωνα βρίσκουμε τὴν ἀντίθεση (δαίμων) καὶ τὴ σύνθεση (πνεῦμα) τῆς ἀπόλυτης ἐρωτικῆς στιγμῆς. «*Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἔχει δουλειὰ του νὰ δένῃ τὸ θνητὸ μὲ τὸ ἀθάνατο.*» Ὁ Προυστ βρίσκει τὴν ἀθανασία του τὴ στιγμή ἀκριβῶς ποὺ ξαναβρίσκει τὴν ἰσορροπία του, ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἐκείνο σκόνταμα πάνω στὸ ἄνισο πλακόστρωτο τοῦ ἀρχοντικοῦ τῶν Γκερμάντ, γιὰ τὴν ἐκείνη τὴ στιγμή βρίσκει τὸ *χαμένο*

(1) Die Welt wird Traum, der Traum wird Welt (Novalis, «*Fragmenten*»), — «*Ἡ ζωὴ εἶναι ὄνειρο*» (Calderon de la Barca). — «*Ἐνα ὄνειρο, μιὰ σκιά εἰς αὐτὴν ζωὴν*» (Μάρκος Ἀδρήλιος).

(1) «*Jouant la comédie, étant autre que moi*» (Marcel Proust à 17 ans, Lettre du 10 Sept, σ. 39).

χρόνο (ανάμνηση). Η στιγμή έδω έχει ένα νόημα αισθητικό μαζί και μεταφυσικό, έχει μια «καιρικότητα» που ύψώνεται έξω και άπάνω από το καιρικό, στοτικοποιείται, αντικειμενικοποιείται και γίνεται ΣΤΙΓΜΗ. Ο ποιητής που πεθαίνει, ξαναγεννιέται βυθίζοντας τον εαυτό του μέσ' στη Στιγμή του «χρόνου που ξαναβρίσκεται», του ενός και μοναδικού χρόνου που είναι ή τέχνη και ο θεός (μέσθ και σκοπός), ή τέχνη στην απολυτότητά της, στην ιδεατότητά της, χωρίς όμως να είναι δεατή και αφηρημένη αφού εκφράζει τη ζωή, όχι φυσικά με την έννοια που τη θέλει ο Henri Massis, τη ζωή που «είναι πλήρως έν Αύτῳ» σύμφωνα με τὰ λόγια του Παύλου «πρός Κολοσσαείς» ούτε και μ' εκείνη του Ρεμπώ που αντίστέκεται στην κατάλυση της μίας και αιώνιας αρχής της, της δυσυπόστατης, που έχει το λό-

γο της « dans un corps et dans une âme », μὰ τὴν ἄλλη ἐκείνη πὸ αὐτοματικά, μπορεῖ νὰ πῆ κανεῖς, αὐτοδιαλύθηκε, πὸ ἀπὸ μιὰ μοῖρα τῆς γέννας τῆς εἶδε τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ φοβήθηκε, καὶ σύρθηκε στὸ ἐσώψυχό τῆς σὰν τὸ ἄβγαλτο κορίτσι πὸ πιάνεται ἀπὸ τὴ συνείδησή του, τὴν ὥρα πὸ παραδίνεται στὸν αὐτοκριματισμὸ του, καὶ κρύβεται ἀπὸ τὸν καθρέφτη τοῦ εἶναι του, γιὰτὶ ἐκεῖ μέσα βλέπει τὸ ἐρωτηματικὸ τῆς γέννας του πὸ τὸ ἀκούει νὰ τοῦ σφυρίζει στὸ αὐτὶ σὰ δαίμονας: « Ἄφροδίτη ἢ Ἑρμῆς; Τί εἶσαι; Μὰ ὅτι κι' ἂν εἶσαι, πιάσε με! »

Αὐτὴ ἡ κραυγὴ φέρνει μέσα τῆς τὸ σκοτάδι καὶ τὴ λάμψη, τὸν πόνο καὶ τὴ χαρὰ τῆς στιγμῆς πὸ χάνεται καὶ ξαναβρίσκεται, τῆς Στιγμῆς.

Ὅποιος μπόρεσε νὰ πιάσῃ τὸ σκοτάδι καὶ τὴ λάμψη, βρῆκε τὴ Στιγμὴ — τὸ Θεό.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ROBERT DREYFUS

Ο ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΟΥΣΤ 17 ΧΡΟΝΩΝ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ

Μετάφραση ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Τὸ πιὸ παλιὸ γράμμα πὸ ἔχω στὰ χέρια μου, τὸ πῆρα τὸν Αὐγουστο τοῦ 1888, τὸν καιρὸ πὸ τέλειωνε αὐτὸς τὴ ρητορικὴ στὸ Λύκειο Κοντορσέ, ὅπου ἐξακολούθησε ἡ παρέα μας τῶν Ἡλυσιῶν. Ἦτανε τότε δεκαεφτά χρονῶν κι' ἐγὼ ἤμουνα δεκαπέντε.

Τὸ Λύκειο Κοντορσέ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ κάτεργο. Ἐμοιαζε, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, μὲ περιβάλλον πὸ σὲ τραβάει τόσο ὠραία, ὥστε μερικοὶ μαθητὲς — ὅπως ὁ Προυστ λόγου χάρη καὶ οἱ ἄλλοι μου φίλοι — φρόντιζαν συχνὰ νὰ βρίσκωνται νωρίτερα ἀπ' τὴν κανονικὴ ὥρα. Ἀνυπομονούσαμε τόσο νὰ ξανασιμῶμε καὶ νὰ συζητήσουμε κάτω ἀπ' τοὺς ἀδύνατους ἰσκιούς τῶν δέντρων πὸ στολίζουν τὴν πλατεία τῆς Χάβρης, περιμένοντας ν' ἀκούσωμε τὸ τύμπανο, πὸ περισσότερο μᾶς ὀρμήνευε παρὰ πὸ μᾶς ἐξανάγκαζε πραγματικὰ νὰ μποῦμε στὴν τάξη.

Δὲν εἶχαμε καὶ μεγάλη πειθαρχία, οἱ δικοὶ μας μάλιστα τὴ βρίσκανε λίγο χαλαρή. Μὰ αὐτὸ πὸ ἀνησυχούσε πιὸ πολὺ τοὺς γονεῖς μας, ἦτανε ἡ κοντινὴ παρουσία τῆς θρυλικῆς παρόδου τῆς Χάβρης, πὸ τὴ θεωρούσανε σὰν ἕνα ἄντρο διαφθορᾶς. Μοῦ φαίνεται πὸς οἱ φόβοι τους ἦτανε

μὰ τὴν ἀλήθεια ὑπερβολικοί: ἐγὼ μάλιστα δὲ θυμάμαι ἂν πρωτοκάπνισα ἐκεῖ, καὶ κανένας ἄλλος πειρασμὸς δὲν μοῦ ἔτυχε, ἐκτός ἀπὸ ἕνα χαρτοπωλεῖο μὲ πολλὴ πραμάτεια, πὸ ἀπ' αὐτὸ ὀρεγόμαστε νὰ κάνουμε ὄλα μας τὰ σχολικὰ ψώνια, κι' ἕνα ζαχαρομάγαζο πὸ ἔδινε καραμέλλες πὸ δὲν εἶχαν ταῖρι.

Μὰ στὰ ἀξιαγάπητα ἔθιμα τοῦ Κοντορσέ ἀντιστέκονταν ἀνελέητα οἱ αὐστηρὲς ἀρχές τῶν μεγάλων πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων τῆς ἀριστερῆς ὄχθης: Louis-le-Grand, Saint-Louis, Charlemagne, Stanislas!... Σ' αὐτὰ κυβερνοῦσε μιὰ σιδερένια πειθαρχία Τρανοὶ δασκάλοι μαζεύον ἐκεῖ, δασκάλοι πὸ βλέπανε μὲ κακὸ μάτι τὶς ἀνέσεις καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς δεξιᾶς μπάνας. Ἐκεῖ γινόταν σοβαρὴ καὶ γερὴ δουλειά.

Μέσ' στὴ δημοκρατία τῶν Οὐμανιστῶν, οἱ ἀντίπαλοί μας καμώνονταν νὰ μᾶς κυτᾶνε σὰ γλυκοὺς ἀματόρους καὶ ὅπως πάντα ἡ Ἀθήνα δεχόταν τὶς προσβολές τῆς Σπάρτης.

Χάρη στὴ φιλία τῆς μάνας μου μὲ τὴν κυρία Gidel, σύζυγο τοῦ φημισμένου λυκειάρχου τοῦ «Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου», τὰ κατάφερα καὶ τρύπωνα μέσ' τὸ τεράστιο